

*Жантаев А.С., Исакбаева З.Т.***САТЫБАЛДЫ НААМАТОВ - КЫРГЫЗ ТИЛИН ОКУТУУ МЕТОДИКАСЫНЫН НЕГИЗДӨӨЧҮСҮ***Жантаев А.С., Исакбаева З.Т.***САТЫБАЛДЫ НААМАТОВ – ОСНОВАТЕЛЬ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА**

Кыргыз маданиятынын, адабиятынын, эл агартуусунун, кыргыз тил илиминин, кыргыз тилин окутуу методикасынын көч башында турган инсандардын бири болгон Сатыбалды Нааматовдун ысымы көп жылдар бою унутта калып келген эле. Ал тууралуу, анын ишмердүүлүгү тууралуу маалыматтарды табуу машакаттуу болчу. Ал жөнүндө кыргыз адабиятынын тарыхы боюнча илимий эмгектерде учкай гана эскерилип кетчү. Коомчулук анын ысымын кайрадан оозго ала баштаганына сегиз-тогуз жыл болуп калды. Бул адам тууралуу 1996-жылдын 22-майында Теңир-Тоо койнунда ачылган Нарын мамлекеттик университетине татыктуу ысым ыйгаруу демилгесине байланыштуу айтыла баштады. Ушул убакыттын аралыгында республикалык гезиттерге С.Нааматовдун өмүрү, чыгармачылыгы жөнүндө бир далай материалдар жарыяланды. Натыйжада азыр басма сөзгө такай назар салып турган адамдар бул инсан туурасында кыйла кабардар болуп калышты.

Мындан тышкары 2002-жылы Бишкектен Мамлекеттик тил жана энциклопедия борборунун башкы редакциясынан орус тилинде жарык көргөн «Кыргызская наука в лицах» аттуу коллективдүү эмгекте С.Нааматов туурасында маалыматка орун берилди [1.1.49-бет]. Ошол эле жылы жаш изилдөөчү О.Омурзаковдун «Сатыбалды Нааматов – окумуштуу-педагог» [2.1.] аттуу чакан изилдөөсү басылып чыкты. Тарых боюнча жазылган илимий эмгектерде да С.Нааматов жөнүндө кабарлар айтыла баштады. Мисалы, тарыхчы окумуштуу А.Асанкановдун соңку эмгеги болгон «История Кыргызстана (С древнейших времен до наших дней)» дегенде С.Нааматов жөнүндө кыскача айтылат [3.1.398-бет].

Кыргыз коомчулугунун бир далай аттуу- баштуу өкүлдөрүнүн жана С.Нааматовдун жердештеринин кыргыз өкмөтүнө нечен жолу кайрылууларынын акыбети кайтып, акыры 2009-жылдын 18-декабрында Кыргыз Республикасынын Окмөтүнүн С.Нааматовдун ысымын Нарын мамлекеттик университетине ыйгаруу жөнүндөгү чечими чыгарылды. Бул чечимди өкмөттүн аз сандагы калыс чечимдеринин бири дешке болот. Мына ушул екмөт элге каршы чечимдерди үстөккө-босток чыгара берип, анын акыры жалпы элдик көтөрүлүшкө апкелгени баарыбызга маалым. Бирок биз темадан алаксып кеттик.

Ошентип, С.Нааматов туурасында совет доорунда жана андан кийин кандай кабарлар айтылып келгенине талдоо жасап көрөлү.

Биз совет доорундагы илимий адабияттардан С.Нааматов туурасында учкай гана кабарларды таба алабыз. Бул түшүнүктүү, анткени коомчулук бир нече ондогон жылдар бою совет өкмөтүнүн көрсөтмөсү

менен гана жашап, анын айтканынан чыкпай келген. Ал эми С.Нааматов кезегинде эл душманы катары репрессиялангандыктан, ал тууралуу кеп кылуудан кадимкидей тартынышкан. Бирок ошол азгантай маалыматтардан эле С.Нааматовдун эли үчүн кылган эмгеги зор экендигин байкай алабыз. Алсак, окумуштуу А.Осмонкуловдун Фрунзеден «Мектеп» басмасынан 1983-жылы чыккан «Эне тилин окутуу тарыхынан» аттуу монографиясынын 31-37-беттеринде С.Нааматовдун алиппелери, методикалык эмгектери туурасында сөз болот. Ушул эмгектен бир узунду келтире кетели: «Жыйынтыктап айтканда С.Нааматов түзгөн алиппе жана окуу китептери ошол мезгилде саны жагынан гана кеп болбостон, илимий-методикалык түзүлүшү жагынан да бир катар алга жылгандыкты көрсөттү. Ал биринчилерден болуп алиппе, окуу жана грамматика сабагын окутуу боюнча методикалык көрсөтмөлөрдү жазган жана кыргыз тилинин программаларын тузуу ишине да активдүү катышкан. Кийинчерээк Кыргыз мамлекеттик педагогика институтунун филология факультетинде кыргыз тилинин методикасынан лекция окуп, IV класста грамматиканын айрым темалары боюнча сабактын болжолдуу конспектилерин (70, 3, 98, 15) түзгөн алгачкы окумуштуу-методисттерден болуп эсептелет» [4.1.37-бет]. Бул шилтемеден соң биз кыргыз педагогика илиминин, ооба, илиминин башатында С.Нааматов турган деген тыянакка келебиз. Мунун өзү С.Нааматовдун эли учун жасаган өлчөөсүз эмгегин моюндагандык эмеспи. Анын үстүнө автор өз сөзүндө С.Нааматовдун алиппелери менен методикалык эмгектеринин нускасы кеп санда чыгарылгандыгын, сапаты да дурус экендигин белгилеп жатпайбы?! А.Осмонкулов бул гана эмгеги эмес, башка эмгектеринде да С.Нааматовдун ишмердүүлүгү тууралуу сөзсүз эскерип кетет (Караңыз: Мектептерде фонетиканы окутуунун методикасы. - Фрунзе: 1967; Кыргызстанда эл агартуу иштеринин жана эне тилин окутуунун тарыхынан. - Фрунзе: 1974; Кыргыз тилинин тыбыштык системасын окутуу. - Фрунзе: 1986; Э.Арабаев - көрүнүктүү агартуучу. - Бишкек: 1999; Э.Арабаев кыргыз элинин алгачкы агартуучу-окумуштуусу жана саясий-коомдук ишмери. - Бишкек: 2002). Бул анын илимпоз катары объективдүүлүгүн, чынчылдыгы айгинелеп турат.

Биз С.Нааматов кыргыз тилин окутуу методикасы илиминин башатында турганын жогорудагы шилтемеден кере алдык. Анан совет доорундагы кыргыз тилин окутуу методикасына арналган айрым эмгектерди (жогорку монографиядан мурдараак чыккан) барактап көргөнүбүздө С.Нааматовдун эмгектери жөнүндө учкай кабар айтылып, анын езу

тууралуу жарым ооз да пикир айтылбай келгенине күбө болдук. Алсак, С.Турусбеков, Э.Бердибаев, Б.Рысбекова. К.Сартбаевдердин

Фрунзеден «Мектеп» басмасынан 1965-жылы чыккан «Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун методикасы» аттуу эмгегинде С.Нааматовдун «Кичинекей колхозчу» аттуу алиппеси жөнүндө кыскача минтип айтылат: «...1931-32-окуу жышына карата «Кичинекей колхозчу алиппеси» ушул суйлем методунун негизине карай түзүлүп, ошол «Кичинекей колхозчу» аттуу алиппени окутуунун жолун көрсөткөн методикалык пособие түзүлөт. «Биздин методикабыздан» деген китепче чыгат» [5.1.18'бет]. Көрүнүп тургандай, алиппенин жана ага методикалык көрсөтмөнүн автору ким экендиги жөнүндө бир дагы сез жок. Белгилеп айта кетишсе кемип калышат беле?!

Башка бир методикалык эмгекти, К.Сартбаевдин 1978-жылы Фрунзеден «Мектеп» басмасынан жарык көргөн «Кыргыз тилинин методикасы» аттуу эмгегин караганыбызда, анда С.Нааматов жана анын эмгектери такыр оозго алынбаганын көрдүк. К.Сартбаев «Эне тилинен башталгыч жана орто мектептер менен педучилищелер учун окуу китептерин түзүүгө кеп эле авторлор (К.Тыныстанов, З.Бектенов, Т.Байжиев, Б.Юнусалиев, Т.Актанов, У.Бактыбаев, Н.Макешев, У.Асышбеков, Д.Исаев, А.Жапаров, Ы.Жакыпов, С.Кудайбергенов, М.Мураталиев, Э.Абдылдаев, А.Турсунов, Э.Бердибаев, А.Осмонкулов, Б.Умөталиева, С.Давлетов, С.Турусбеков, Ж.Муканбаев, Д.Майрыков ж.б.) катышып келишти» [6.1.12-бет] дейт. Бирок ал негедир С.Нааматов туурасында, анын эмгектери жөнүндө ооз ачпайт.

Ошентип, совет доорунда С.Нааматовдун ысымы кыйлага чейин унутта калып келгени айдан ачык көрүнүп турат. Ал туурасында кыскача гана маалымат берүү менен чектелишкен, анын эмгектерин терең талдоого алуу дегеле болбогон. Кээ бир окумуштуулар аны такыр эле эскербей коюуну артык көрүшкөн. Мына ушундай жалпы агымды колдобой, эмгектеринде С.Нааматовду дайыма эске ала жүргөнү үчүн окумуштуу А.Осмонкуловго ыраазы болууга болот.

Азыр С.Нааматовдун эли үчүн кылган эмгеги калыс баалана турган учур келди. Кыргыз тилин окутуу методикасына арналган эң соңку эмгектердин бирин барактаганыбызда анын ишмердүүлүгү адилеттүү талданганьш көрүп кубандык. Биз окумуштуу Ж.Чымановдун Бишкектен «Турар» басмасынан 2009-жылы басылып чыккан «Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы» аттуу монографиясында С.Нааматовдун кыргыз тилин окутуунун методикасына кошкон салымына объективдүү баа берилгенин окудук [7.1.191-194-беттер]. Андан үзүндү келтирсек, окумуштуу мындай тыянак чыгарат: «Кыргыз тилин окутууну илимий-методикалык жактан алгачкылардан болуп иликтөөгө алган, ага негиз салган окумуштуу-педагогдордун ичинде Сатыбалды Нааматов өзгөчө орунду ээлейт» [7.2.191-бет]. Ал С.Нааматовдун илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн маанисин төмөнкүчө баалайт: «...С.Нааматов тилди окутууга ага комплекстүү мамиле кылып, тил жана кеп, тил жана ойлоо, тил жана таанып-билүү маселелерин бирдиктүү окутууну сунуш кылган»

[7.3.192-бет]. Бул талап бүгүнкү күндө өзгөчө актуалдуу болуп жатканы эле С.Нааматовдун илимий ой чабытынын кендигинен кабар берип турбайбы?! Ж.Чымановдун эмгегинен дагы бир шилтеме келтирели: «...С.Нааматов эне тилин окутуунун башкы максатын окуучулардын сүйлөөсүн өркүндөтүү деп билген» [7.4.193-бет]. Көптөгөн жылдар бою кыргыз тилин окутууда курулай эреже жаттатууга кызыгып кетип, азыркы тапта жогорку билимдүү кыргыз тилчилерибиз да өз оюн элге, аудиторияга жеткирүүдө кыйналышаары турмуш чындыгы эмеспи?! Демек, С.Нааматовдун кыргыз тилин окутуу методикасына байланыштуу илимий-методикалык ойлорунун мааниси зор болгон десек жаңылбайбыз.

С.Нааматовдун түрдүү багыттагы эмгектерин карасак эле, эл үчүн кылган эмгеги нар кетергүс экенине көзүбүз жетет. Мисалы, чондор учун «Сабатсыздык жоюлсун» (1929, 1930, 1931), «Сабаттуу колхозчу» (1932, 1933, 1934, 1935) деген алшшелерди жараткан. Булардын биринчиси 3 жолу, экинчиси 4 жолу кайра басылган. Жалпы нускасы 531 120 даана болгон. Балдар үчүн «Биздин мектеп» (1930), «Алиппе» (1931, 1933, 1934), «Кичинекей колхозчу» (1931) алиппелерин жазган. Алардын жалпы нускасы 150 150 даананы түзгөн. Мындан тышкары 12 наамдагы окуу китептерин түзгөн. Жалпы нускасы 298 800 даана болгон. Анан окутуу методикасына кайрылып, «Эне тилинин методикасынан» (1930), «Тилибиздин методикасынан» (1932), «Балдар алиппесин окутуу методу» (1933), «Балдар алиппесинин метод каты» (1934), «Башталгыч мектептер үчүн кыргыз тилинин метод көрсөткүчү» (1935) деген эмгектерин мугалимдерге тартуулаган. Алардын жалпы нускасы 15 000 даанага жеткен. Кыргыз тилин окутуунун программаларын да түзгөн. Программалардын саны 6, жалпы нускасы 16 300 болгон [2.2.68-71-беттер]. Ошондой эле мектепте окутуунун проблемаларына арналган 10 макаласы басма сөз беттерине жарыяланган. Аларда мектеп иши, максат-милдеттери, мугалимдердин көйгөйлөрү козголгон. Мына ушул эмгектер кыска мөөнөттүн аралыгында, жети жыл ичинде жаратылган. Ошол туштагы кыргыз эли жалпы баары С.Нааматовдун окуу китептеринен кат-сабатын жоюшкан. Бул өзгөчө зор эмгек эмес бекен?!

Ошентип, С.Нааматовдун кыргыз тил илимине, кыргыз тилин окутуу методикасына кошкон салымы туурасында сөзүбүздү жыйынтыктасак, ал кыргыз педагогика илиминин башатында турган инсан. С.Нааматов - кыргыз тилин окутуу методикасынын негиздөөчүсү. Андан бул атакты эч ким талаша албайт. Анын бул жааттагы эмгектери тыкыр изилдөөнү, калыс баа берүүнү күтүп жатат.

Адабияттар:

1. Асанов У. А., Джуманазарова А.З., Чоротегин Т.К. Кыргызская наука в лицах. - Бишкек: Главная редакция Энциклопедии и Центра госязыка, 2002
2. Омурзаков О. Сатыбалды Нааматов - окумуштуу-педагог. - Бишкек: 2002
3. Асанканов А. История Кыргызстана (С древнейших времен до наших дней). - Бишкек: Эркин-Тоо, 2009
4. Осмонкулов А. Эне тилин окутуу тарыхынан. — Фрунзе: Мектеп, 1983

5. Турусбеков С., Бердибаев Э., Рысбекова Б., Сартбаев К. Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун методикасы. - Фрунзе: Мектеп, 1965

6. Сартбаев К. Кыргыз тилинин методикасы. - Фрунзе: Мектеп, 1978

7. Чыманов Ж. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы. - Бишкек: Турар, 2009